

Грабильнікова О. А.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного, трудового та господарського права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ СТОРІН ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

PROSPECTS OF IMPROVEMENT OF THE MECHANISM OF PROTECTION OF THE RIGHTS OF THE PARTIES OF EXECUTIVE PRODUCTION

У статті розглянуті питання поняття та змісту прав сторін виконавчого провадження, правового регулювання механізму їх захисту та перспектив його удосконалення.

Ключові слова: виконавче провадження, стягувач, боржник, державний виконавець, приватний виконавець, виконання рішень, захист прав, оскарження дії (бездіяльності), суд.

В статье рассмотрены вопросы понятия и содержания прав сторон исполнительного производства, правового регулирования механизма их защиты и перспектив его усовершенствования.

Ключевые слова: исполнительное производство, взыскатель, должник, государственный исполнитель, частный исполнитель, исполнение решений, защита прав, обжалование действий (бездействия), суд.

The article is devoted to the concepts and content of the rights of the parties to enforcement proceedings legal regulation of the mechanism of their protection and prospects of its development.

Key words: enforcement proceedings, execution creditor, debtor, public executor, private executor, enforcement of decisions, protection of rights, appeal of actions (inaction) of the court.

Однією з визначальних ознак дієвості будь-якої гілки державної влади та, відповідно, її авторитету як у суспільстві, так і на міждержавному рівні є забезпечення своєчасного та повного виконання її рішень.

Виконання рішення є кінцевим етапом юрисдикційної (правозахисної) діяльності. Без реалізації цієї стадії (етапу) втрачається сенс попередньої діяльності суду та інших органів (осіб), які уповноважені на здійснення захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних чи юридичних осіб, територіальних громад чи держави. Виконання рішення суду та інших юрисдикційних органів завершується процесом захисту суб'єктивних майнових та особистих немайнових прав громадян та юридичних осіб шляхом їх фактичної реалізації у спосіб та порядок, визначений Конституцією та законами України [1, с. 5].

Законодавством України встановлені процедури, способи та засоби, які мають забезпечувати дієвий механізм захисту суб'єктивних майнових і особистих немайнових прав громадян та юридичних осіб шляхом їх фактичної реалізації у порядку виконавчого провадження, встановленому законом.

Питання механізму захисту прав сторін виконавчого провадження у процесі дослідження теоретичних та практичних питань проблем виконання судових рішень та рішень інших органів розглядали вітчизняні вчені, зокрема, Ю. Білоусов, О. Гетьманцев, Я. Зейкан, О. Кармазін, В. Комаров, О. Лавринович, І. Спасиба-Фатєєва, С. Фурса, М. Штефан, С. Щербак. Проте недостатньо вивченими залишаються питання дієвості механізму захисту прав сторін виконавчого провадження після прийняття нової редакції законів України «Про виконавче провадження», «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень

і рішень інших органів», а наявність протиріч і недоліків окремих норм у законодавстві про виконавче провадження негативно впливає на ефективність захисту інтересів сторін виконавчого провадження.

Тому **метою статті** є розкриття поняття та змісту прав сторін виконавчого провадження та механізму їх захисту і надання пропозицій щодо вдосконалення законодавства

Рішення судових і несудових органів, інших юрисдикційних органів, що стоять на захисті майнових і особистих немайнових прав громадян, юридичних осіб і держави, є обов'язковими і підлягають виконанню на всій території України. Не виконані добровільно, вони виконуються примусово у порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження».

Виконавче провадження є процесуальною формою, котра гарантує примусову реалізацію рішення суду та інших юрисдикційних органів, реалізацію підтверджених ними прав і обов'язків суб'єктів матеріальних правовідносин цивільної чи господарської справи. Ним поновлюються майнові та особисті немайнові права громадян і юридичних осіб шляхом застосування процесуальних засобів і способів примусу до осіб, які відмовилися добровільно виконувати свої обов'язки у сфері матеріальних відносин [2, с. 98].

Примусове виконання рішень покладається на органи державної виконавчої служби та приватних виконавців, завданням яких є своєчасне, повне і неупереджене виконання рішень у способи та засобами, встановленими законодавством.

Сторони є головними та обов'язковими учасниками виконавчого провадження, що мають особисту зацікавленість у наслідках виконавчих дій. П. Заворотько та М. Штефан розуміють під сторонами таких осіб у судо-

вому виконанні громадян чи юридичних осіб, спір яких був розглянутий компетентними органами і які мають суб'єктивний матеріально-правовий інтерес у наслідках виконання [3, с. 75].

У Законі України «Про виконавче провадження» [4] (ст. 15) визначені сторонами виконавчого провадження стягувач – фізична або юридична особа чи держава, на користь чи в інтересах яких видано виконавчий документ, і боржник – визначена виконавчим документом фізична або юридична особа, держава, на яких покладається обов'язок щодо виконання рішення.

Недоліком цієї норми законодавства, на нашу думку, є те, що під час визначення понять «стягувач» та «боржник» законодавець не врахував наявність іншого учасника цивільних та господарських правовідносин зі специфічним статусом – фізичної особи-підприємця.

Ст. 51 Цивільного кодексу України [5] передбачено, що до підприємницької діяльності фізичних осіб застосовуються нормативно-правові акти, що регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб, якщо інше не встановлено законом або не впливає з суті відносин, у Господарському кодексі України [6] (ст. 55) суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством, зокрема, громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці. З метою уніфікації понять та однозначності застосування норм цивільного, господарського законодавства до учасників відносин виконавчого провадження вважаємо за необхідне ч. 2 ст. 15 Закону України «Про виконавче провадження» викласти у такій редакції: «Стягувачем є фізична або юридична особа, фізична особа-підприємець чи держава, на користь чи в інтересах яких видано виконавчий документ».

Ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження» визначені загальні права сторін виконавчого провадження: сторони виконавчого провадження та прокурор як учасник виконавчого провадження мають право ознайомлюватися з матеріалами виконавчого провадження, робити з них виписки, знімати копії, заявляти відводи у випадках, передбачених цим Законом, мають право доступу до автоматизованої системи виконавчого провадження, право оскаржувати рішення, дії або бездіяльність виконавця у порядку, встановленому цим Законом, надавати додаткові матеріали, заявляти клопотання, брати участь у вчиненні виконавчих дій, надавати усні та письмові пояснення, заперечувати проти клопотань інших учасників виконавчого провадження та користуватися іншими правами, наданими законом) та спеціальні, притаманні лише стягувачу – право пред'явлення виконавчого документа з метою примусового виконання до органу державної виконавчої служби або до приватного виконавця, якщо виконання рішення віднесено до компетенції й органів державної виконавчої служби, і приватних виконавців, та

альтернатива вибору суб'єкта примусового виконання, право ініціювання питання про поновлення строку пред'явлення виконавчого документа до виконання (ст. 12), право подачі письмової заяви про повернення виконавчого документа (ч. 1 ст. 37).

Обов'язок стягувача – авансувати процедуру примусового виконання на його користь, а право – додатково фінансувати, усвідомлюючи правові наслідки відмови у додатковому фінансуванні процесуальних дій суб'єкта примусового виконання рішення на користь стягувача.

Враховуючи специфіку правового становища боржника, у виконавчому провадженні законом встановлені певні активні дії, обов'язкові для виконання останнім, спрямовані на забезпечення оперативності проведення комплексу примусових процесуальних дій органами та особами примусового виконання:

1) утримуватися від вчинення дій, що унеможливають чи ускладнюють виконання рішення;

2) допускати в установленому законом порядку виконавця до житла та іншого володіння, приміщень і сховищ, що належать йому або якими він користується, заради проведення виконавчих дій;

3) за рішеннями майнового характеру подати виконавцю протягом п'яти робочих днів із дня відкриття виконавчого провадження декларацію про доходи та майно боржника, зокрема про майно, яким він володіє спільно з іншими особами, про рахунки у банках чи інших фінансових установах, про майно, що перебуває в заставі (іпотеці) або в інших осіб, про кошти та майно, належні йому від інших осіб, за формою, встановленою Міністерством юстиції України;

4) повідомити виконавцю про зміну відомостей, зазначених у декларації про доходи та майно боржника, не пізніше наступного робочого дня з дня виникнення відповідної обставини;

5) своєчасно з'являтися на вимогу виконавця;

6) надавати пояснення за фактами невиконання рішень або законних вимог виконавця чи іншого порушення вимог законодавства про виконавче провадження.

Крім специфічних обов'язків боржника, унормована обов'язковість сторін письмового повідомлення про самостійне фактичне виконання рішення боржником повністю або частково поза процедурою примусового виконання.

Вважаємо, що ця норма потребує уточнення, оскільки незрозумілі наслідки невиконання її умов однією зі сторін. Згідно зі ст. 39 Закону України «Про виконавче провадження», виконавче провадження підлягає закінченню, арешт, накладений на майно (кошти) боржника, знімається, відомості про боржника виключаються з Єдиного реєстру боржників, скасовуються інші вжиті виконавцем заходи щодо виконання рішення, а також проводяться інші необхідні дії у зв'язку із закінченням виконавчого провадження. Про зняття арешту з майна (коштів) виконавець зазначає у постанові про закінчення виконавчого провадження або повернення виконавчого документа, яка в день її винесення надсилається органу, установі, посадовій особі, яким була надіслана для виконання постанова

про накладення арешту на майно (кошти) боржника, а у випадках, передбачених законом, вчиняє дії щодо реєстрації припинення обтяження такого майна.

Неоднозначне трактування цієї норми щодо очікування письмового повідомлення про підтвердження повного виконання рішення з боку стягувача і боржника дасть можливість органу примусового виконання відкладати процесуальні дії, пов'язані з документальним оформленням закінчення виконавчого провадження. Тому пропонуємо внести до ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження» зміни щодо необхідності надання виконавцю у строки, встановлені законом, письмового повідомлення про фактичне повне виконання рішення однією зі сторін виконавчого провадження.

Серед нових процесуальних засобів примусу до боржника, встановлених Законом України «Про виконавче провадження», є його обов'язок за рішенням майнового характеру подати виконавцю протягом п'яти робочих днів із дня відкриття виконавчого провадження декларацію про майно та доходи боржника, зокрема, про майно, яким він володіє спільно з іншими особами, про рахунки у банках інших фінансових установ, про майно, що перебуває у заставі (іпотеці) або в інших осіб, за формою, встановленою Міністерством юстиції. Питання щодо своєчасності виконання вимог, встановлених цією нормою, є досить дискусійними. По-перше, ініціювати процедуру примусового виконання рішення – це право, а не обов'язок стягувача. Наявність рішення суду на користь стягувача не тягне за собою необхідність негайного пред'явлення до виконання виконавчого документу. Стягувач може реалізувати своє право пред'явлення виконавчого документу до примусового виконання протягом строків, визначених ст. 12 Закону, а саме протягом трьох років. По-друге, постанова про відкриття виконавчого провадження не пізніше наступного робочого дня з дня її винесення надсилається рекомендованим листом сторонам виконавчого провадження (ст. 28 Закону) за адресою, вказаною у виконавчому документі. Таким чином, законодавцем врегульовано питання повідомлення боржника про наявність відкритого щодо нього виконавчого провадження та необхідності виконання останнім вимог, зазначених у постанові про відкриття виконавчого провадження. Відповідно до ст. 26, у постанові про відкриття виконавчого провадження виконавець зазначає про обов'язок боржника подати декларацію про доходи та майно, попереджає боржника про відповідальність за неподання такої декларації або внесення до неї завідомо неправдивих відомостей. Законодавство не містить норми про необхідність виконавцю пересвідчитися в дійсному отриманні боржником копії постанови про відкриття виконавчого провадження, через це питання притягнення боржника до відповідальності за невиконання законних вимог виконавця у зв'язку з неподанням або несвоечасним поданням останнім декларації про майнові статки є неоднозначним, суттєво, на нашу думку, порушує права боржника у виконавчому провадженні, якщо він постанову про відкриття виконавчого провадження проти нього не отримав або отримав несвоечасно.

Вважаємо доцільним внесення змін до ст. 19 Закону, якими варто передбачити строки надання декларації за формою, встановленою Міністром України, з дня отримання боржником копії постанови про відкриття виконавчого провадження. Крім того, з метою забезпечення реального оперативного виконання боржником цієї вимоги, бажано, на нашу думку, бланк декларації надсилати боржнику разом із копією постанови про відкриття виконавчого провадження.

Гарантії прав учасників виконавчого провадження є невід'ємними юридичними гарантіями законності, під якими розуміють передбачені законом спеціальні засоби впровадження охорони та, у разі порушення, відновлення законності.

Ю. Білоусов надає класифікацію гарантії законності прав учасників виконавчого провадження. За найближчими цілями їх поділяють на превентивні, або запобіжні (спрямовані на запобігання правопорушенням); відновлювальні (спрямовані на усунення чи відшкодування негативних наслідків правопорушень). Виділяють такі види гарантії: виконавча процедура, контроль, нагляд та юрисдикційний захист у виконавчому провадженні, відповідальність у виконавчому провадженні [1, с. 155–156].

Цілком погоджуючись із думкою науковця, зазначимо, що гарантії є складовою частиною механізму захисту прав, зокрема, сторін виконавчого провадження. Перелічені гарантії можна окреслити як інституційні, спрямовані на захист прав сторін, інших учасників примусового виконання.

Забезпечення дієвості механізму захисту прав сторін виконавчого провадження проводиться органами управління та посадовими особами, які здійснюють контроль, нагляд у виконавчому провадженні.

Контроль за діяльністю державних виконавців та інших працівників органів державної виконавчої служби здійснюють Міністерство юстиції України, органи державної виконавчої служби, утворені Міністерством юстиції України в установленому законодавством порядку, за діяльністю приватного виконавця контроль здійснюється Радою приватних виконавців України.

Чинне законодавство про виконавче провадження має свою специфіку реалізації прав сторін виконавчого провадження щодо оскарження дій або бездіяльності суб'єктів примусового виконання.

Рішення, дії або бездіяльність державного виконавця та інших посадових осіб державної виконавчої служби можуть бути оскаржені стягувачем та іншими учасниками виконавчого провадження (крім боржника) до начальника відділу, якому безпосередньо підпорядкований державний виконавець, або до керівника відповідного органу державної виконавчої служби вищого рівня чи до суду (ст. 74 Закону).

Боржник має право оскаржувати рішення, дії або бездіяльність державного виконавця та інших посадових осіб державної виконавчої служби виключно в судовому порядку.

Контроль за своєчасністю, правильністю і повнотою виконання рішень державним виконавцем здійснюють начальник відділу, якому безпосередньо підпорядкова-

ний державний виконавець, а також керівник вищого органу державної виконавчої служби (ст. 74 Закону).

С. Щербак, розглядаючи питання процесуальних гарантій захисту прав боржника у виконавчому провадженні, акцентує увагу на тому, що оскарження дій державного виконавця завжди вважалося однією з найважливіших гарантій забезпечення прав громадян та юридичних осіб у виконавчому провадженні. І для стягувача, і для боржника встановлювалися рівноцінні механізми реалізації свого права на оскарження дій державного виконавця як в адміністративному порядку (тобто до начальника відділу державної виконавчої служби), так і в судовому. Позбавлення боржника можливості оскаржити рішення, дії або бездіяльність державного виконавця призводить до зниження процесуальних гарантій боржника, адже адміністративний порядок оскарження дій державного виконавця є більш доступним, ніж судовий, зважаючи на більш спрощену процедуру поновлення прав боржника [8, с. 51]. Ми схилиємося до думки тих науковців, які вважають необхідним удосконалення законодавства в частині розширення гарантій боржника на захист своїх прав у виконавчому провадженні, вважаємо за необхідне внесення змін до ч. 3 ст. 74 Закону України «Про виконавче провадження» шляхом вилучення з тексту цієї частини словосполучення «крім боржника».

З метою уніфікації процедур судового оскарження сторонами виконавчого провадження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів примусового виконання необхідно уніфікувати процесуальні питання підвідомості даної категорії справ. На нашу думку, скарги сторін виконавчого провадження на рішення, дії чи бездіяльність державних та приватних виконавців як суб'єктів повноважень мають розглядатися за правилами КАСУ.

Дискусійним залишається питання відповідальності органів примусового виконання. Відповідно до ст. 37 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень та рішень інших органів», приватний виконавець несе за свої рішення, дії чи бездіяльність та завдану третім особам шкоду цивільно-правову, адміністративну чи кримінальну відповідальність у порядку та обсягах, установлених законом, а також дисциплінарну відповідальність у порядку, встановленому цим Законом [9]. Ані розділ II Закону під назвою «Державна виконавча служба»,

ані остання редакція закону України «Про виконавче провадження» не містять норм щодо відповідальності державного виконавця у разі невиконання чи неналежного виконання покладених на нього обов'язків з примусового виконання рішень судів та інших органів. Розділ XI Закону, який має назву «Відповідальність у виконавчому провадженні» регулює лише питання відповідальності інших учасників виконавчого провадження. Тому, на нашу думку, існує нагальна потреба визначення видів відповідальності державного виконавця на законодавчому рівні.

Таким чином, здійснивши аналіз норм чинного законодавства, дослідивши механізм захисту прав сторін виконавчого провадження, автор дійшов висновку про необхідність удосконалення окремих норм Закону України «Про виконавче провадження» шляхом внесення змін та доповнень, зокрема:

1) з метою уніфікації понять та однозначності застосування норм цивільного, господарського законодавства до учасників відносин виконавчого провадження, вважаємо за необхідне ч. 2 ст. 15 Закону України «Про виконавче провадження» викласти у такій редакції: «Стягувачем є фізична або юридична особа, фізична особа підприємця чи держава, на користь чи в інтересах яких видано виконавчий документ»;

2) внести до ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження» зміни щодо необхідності надання виконавцю у строки, встановлені законом, письмового повідомлення про фактичне повне виконання рішення однією зі сторін виконавчого провадження;

3) внести зміни до ст. 19 Закону, якими передбачити строки надання декларації за формою, встановленою Мінюстом України, з дня отримання боржником копії постанови про відкриття виконавчого провадження; бланк декларації направляти боржнику разом із копією постанови про відкриття виконавчого провадження;

4) внести зміни до ч. 3 ст. 74 Закону України «Про виконавче провадження» шляхом вилучення з тексту цієї частини словосполучення «крім боржника»;

5) з метою удосконалення процедур судового оскарження сторонами виконавчого провадження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів примусового виконання уніфікувати процесуальні питання підвідомості даної категорії справ;

6) визначити види відповідальності державного виконавця на законодавчому рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоусов Ю.В. Виконавче провадження: [Навч. посібник] / Ю.В. Білоусов. – К.: Прецедент, 2004. – 192 с.
2. Законодавство України про виконавче провадження: Науково-практичний коментар / Фурса С.Я., Щербак С.В. – К: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 976 с.
3. Заворотько П.П., Штефан М.Й. Судове виконання: для викладачів і студентів юридичних ВУЗів, працівників суду, прокуратури, юристів підприємств, установ, організацій / П.П. Заворотько, М.Й. Штефан. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1967. – 263 с.
4. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 30. – Ст. 542.
5. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
6. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/436-15>.
7. Основи загальної теорії права та держави. [Навч. посіб.] – Видання 5-ге, зі змінами. – К.: Атіка. – 2001. – 176 с.
8. Щербак С.В. Процесуальні гарантії прав боржника у виконавчому провадженні / С.В. Щербак // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 1. – С. 49–52.
9. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 29. – Ст. 535.